Просьвітні Листки.

МАРКО ВОВЧОК:

I. Козачка. -- II. Чумак. -- III. Свекруха.

ЛЬВІВ 1917.
Коштом і заходом Товариства „Просьвіта“ у Львові.
З друкарні „Діла“, Львів, Ринок 10.

891.79
V94
Ok

Р. 1917. Ч. 44.

ПРОСЬВІТНІ ЛИСТКИ

ЗМІСТ:

Марко Вовчок.

Козачка. — Чумак. Свекруха.

193 V82
1.50

КОЗАЧКА.

I.

Жив у нас у селї козак Хмара; багатир був! Що було в його поля, худоби, що всякого добра! Не дав йому Господь дїточок купочки, уродилась дївчинка одна одним, як сонечко в небі. Випестили її, виховали хорошу й чепурну, і на розум добрий навчили. Уже шіснадцятий годок минає Олесї, вже й свати почали в хату навертатись. Старі дякують за ласку, частують, а дочки не змовляють: — Ще нехай погуляє, то буде чим дївуваннє згадати. Ще не час голївку молоденьку на господарстві клопотати; нехай погуляє дївчиною.

А що вже женихів було, Боже мій милий! Де вона пройде, то як рій гуде! Тай дївчинаж

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

була! Велична, хороша, до всякого привітна й ласкава: і заговорить, і засьміє ся, і пожартує; а де вже помітила що незвичайне, то так гляне, наче холодною водою зіллє, і одійде собі геть.

Жила в батька матері, не знаючи горя, анї лиха. Сказано, як молоде, то й гадок не має; тільки й думки, як би погулять весело. Та вже як там хороше й розкішно не жило ся, треба було й їй свого лиха одбути. Занедужала перше мати — таки вже старенька була; похиріла неділь зо дві, тай померла. За ненькою й батько помер з нудьги та жалю за вірним подружжям, що з нею молодий вік ізв'кував.

Осталась Олеся сиротою. Плакала-плакала, та треба було привикати. Добрі люди її не забували: то стара тїтка прийде, розважить, то дївчата прибіжать, нащебечуть; а коли, то й за собою витягнуть. Дождали осени. Свати й не переводять ся в Олесиній хатї: одні за двері, другі за поріг. А вона все дякує та одмовляєть ся то тим, то сим.

— Чому не йдеш заміж, Олесю? — питає стара тїтка. — Женихів у тебе, хвалить Бога, як цьвіту в городї, хоч греблю гати. Чогоб то тобі гордувати? Парубкиж у нас, як орлята: жваві, молоді. І старече серце радїє поглядаючи на них, а щоб то молоде дївоче нїміло й до жадного не хибнуло — я вже й не знаю, який се теперешьки сьвіт настав!

— Тїтко-сердечко! нехай я ще погуляю.

— Пора, пора, моя дитино! Послухай старечої поради. Самій тобі веселенько, в двох із любим чоловіком іще веселїйше буде. А що хазяйствечком будеш клопотатись, того не бій ся: робитимеш не для кого, як для себе, любо буде й поклопотатись. Ти, дякувати Господеви, не крепачка; твоя праця не загине дурно.

— Не крепачка! Нїби то вже, як крепачка, то й сьвіт завязаний! Живуть же люди!

— Живуть, Олесю, та таке їх і житя!

— Як пани добрі, то й людям добре.

— Та що з того, що паии добрі? Які ще паненята будуть! Тай добрим треба годити, і в добрих загорюєш для себе хиба три ступні землї на домовину, а в лихих... то нехай Господь не доводить і чути!... Годї й згадувати так!... Послухай ся, Олесю, тай на весїллї погуляєм. А що вже менї втїшно та мило буде, як пощастить тебе Господь семєю, що коло тебе дїточки, як бжілочки коло повного цьвіту загудуть!

— Я ще погуляю дївчиною, тїточко! — тай годї.

II.

Аж ось шле свати Іван Золотаренко. Олеся пошанувала любих гостий і рушники подавала.

А сей Іван Золотаренко та був крепак. Такий то виходив ся хороший, моторний — і не пізнати його, що в гіркому крепацтві зріс.

Догадалнсь тодї вже всї, кого Олеся дожидала та так і забурчало по селу, мов у джерелї: — Як то можна! Та де се видано! Та хто таке чув, щоб вільна козачка за крепака віддавалась!

Почула стара тїтка та і вдарилась в поли руками: Бодай же я була не дождала таке чути! Дитино моя, Олесю! Схаменись! Та як би жив був твій батько, або мати, кращеб вони тебе в глубокій криницї затопили! Та їх і кісточки струснуть ся в землї з великого жаху та жалю! Що се ти задумала? Та се тобі якісь чари давано!

Так то вже вмовляє стара Олесю, і просить, плаче.

— Нї вже, тїточко моя люба, — говорить Олеся, — нїчого не поможеть ся: буду за Іваном!

Стара до Петра Шостозуба. Нема, поїхав у ярмарок. — Лихо!.. А той Петро Шостозуб та був первий чоловік у громадї, — вже старезний такий, Боже! як молоко, білий.

До Андрія Ґонти — нема. До Михайла Дїдича — нема: усї в ярмарку.

— Ой лиха моя година та нещаслива! Кинусь хоч до Опанаса Бобрика!

Сей дома був. Лежить у садку під грушею, люльку пихкає. Побачивши Олесину тітку: „Здорові, — каже, — були і Богу милі! Чи не на погориджу біжите?“

— Нехай вам Бог помагає, пане Опанасе! Прийшла до вас за радою. Порадьте мені, — несподіване лихо спобігло! Зберіть раду!

— Отсе! Щоб то для жінок раду скликати! Вжеб то й громада була, як синиця, без глузду! Зберіть ся самі, та яка всїх перекричить, тії й правда буде.

— Ой, пане Опанасе! Се не жіночі примхи: велике нещастє нам сталось!

Тай оповістила йому все чисто. На що вже веселий, нежурбливий, тай він заклопотав ся тією подією.

— Ега! — каже, — що то дурне дївча, сказано вже! Коли й вимага якого лиха, то не другому кому, тільки собі власне.

— Ходїть, пане Опанасе! Може, вона вас послухає. А не послухає, то звелимо послухати!.. Ось і шапка рушаймо!

Ідуть, а на всїх улицях люди так і снують, аж не потовплять ся, і все до Олесиної хати, — і старі, й молоді, і малі навіть собі біжать. Всї вмовляють та просять: — Не йди за крепака, не йди! Як такого ходу, то лучче з мосту та в воду!

А парубки оступили хату: — Не дамо дївчини, — гукають, — не дамо! Нехай вільна козачка не закріпощаєть ся людям на сьміх, а своєму селу на сором!

Та що не вмовляли Олесї, нїчого не помоглось. Тільки гірш дївчину засмутили. Слухаючи їх щирої й розсудливої ради, хоч і одмовляла їм, що не вповає анї на худобу, бо має й сама, анї на вільность: — Що, — каже, — по тому, що буде вільний, коли не буде любий? — а про те сльози так з очий і ринуть.

— Тебе, дівчино, як я бачу, і за рік не переговориш, а за два не переслухаєш! — каже Опанас Бобрик. — Сказано: жіноцький розум на що добре здатний? От любий, любий, тай годі! А любого того які обсіли, на се не вважаєш! Та що я маю слова дурно тратить? Вона і не слухає! Бувайтеж здорові, та не спитавши броду, не суньтесь у воду, бо втопитесь!

Се зговоривши, потяг старий до своєї господи, під грушу.

Далї й люди почали розходитись. Осталась в Олесиній хатї тільки стара тїтка плачуща.

III.

Вже й ніч землю обіймає; війшов місяць і вдарив ясним промінням по білих хатах. Олеся, смутна й неспокійна, одчинає віконце, дивить ся — парубки обсїли кружалом її хату; иньші гомонять, а декотрі понурі сидять і голів не зводять. Подивилась Олеся, подумала, зачинила віконце і вийшла, а тїтка за нею.

Стала Олеся на високому порозї, та словами промовляє до козаків: — Панове молодцї, — киже, — змалечку зазнаю, що ви були у всякому дїлї звичайні і обачні; не сподївалась я від вас, козаків, таку собі наругу мати! Що ви мене, як вороги, стережете, в неславу сироту вводите! Колиб із рівним змагались, а то з безпомішним дївчам!... Не заживете собі на сьому слави, панове!

— Не сподївались і ми, Олександро, — озвавсь, виступаючи, огрядний, високий парубок, — не сподївались, щоб старого Хмари дочка та з крепаком поняла ся!

— Коли наші парубки тобі не до любови, було сказати, — почав другий козак, гарний, як іскра, — миб тобі знайшли самі: усю Вкраїну виїздили, та знайшлиб!

— Шкода шукати, коли мені Бог уже послав такого, що й до сподоби, й до пари. Яка мені доля судилась, така й буде, не жалкуватиму ні на кого. Хоч рік стерегтимете, я на другий віддам ся таки не за кого иньшого, як за Івана Золотаренка. Розходьтесь, панове-козаченьки, прошу я вас просьбою, не засмутіть гірше мене молодої! Послухайте моєї тітки, її старечої та розсудливої вмови!

— Розходьтесь, соколи мої ясні! — промовляє стара плачучи, — вже нашому лиху нічого не вдієш! Попуст божий, діти!

Парубки погомоніли — погомоніли, та розійшлись.

А Золотаренкові старости собі розгнівались: — Сього не чугно й зроду в добрих людий, — кажуть, — подавали рушники, змовились, — чи годить сяж розраювати? Козаки, а звичаю не знаєте! Ми хоч і крепаки, та за себе уступимось!

— Хтож і порадить сироту, — одказують старі козачки, — як не ми? Себ нам од Бога гріх був великий, колиб її не відмовляти од сього лиха. Не послухала — Господь із нею! Буде гірко каятись нерозумна дівчина: тоді згадає нас!

IV.

У ранці йде Олеся дружок збирати; куди вступить, усюди одмовляють иньші аж плачуть. Которих дівчат то матері й не пустили в дружки, которі й самі не пішли, а які і йдуть, то все зітхаючи та жалуючи Олесі: — Не веселий дівич-вечір у нашої молодої!

От і повінчались; ходять по селу та на весілле запрошують. А тут проти їх саме ідуть люди, — з ярмарку вертають ся. І Петро Шостозуб, і Андрій Гонта, і Михайло Дідич, і ще скільки людий. Петро з сивою паровицею рушає попереду. Се був дід дуже старий, білий, а про те чуйний, високий і прямий, як явор; очи йому блискучі, як

зорі; іде собі поволи тай питає стрічного чоловіка: — А що се за весіллє в нас скоїлось?

— А се, — каже той, — покійного Хмари дочка звінчалась із Іваном Золотаренком.

—Із Золотаренком? Та який же то Золотаренко?

— Крепак, Пане Петре! От — Сухомлинського пана підданий.

Засмутив ся старий Шостозуб, дуже засмутив ся і не сказав нічого, а другі так і покрикнули з жалю та з досади.

Тут молодії порівнялись; треба було вже перше всього привитати їх, як Бог велів. Вони поклонились, на весіллє просють.

Петро підняв високу шапку. — Боже вам помагай! — рече. — Нехай Господь щастить долею, щастєм і здоровлєм!

Молоді дякують. — Просимож, добродію шановний, на весіллє!

— Ні, молода княгине, не піду до тебе на весіллє: не подоба-річ мені, старому, по весіллях гуляти. Дякую за ласку!

А Ґонта Андрій, чоловік добрячий, тихий був, і каже молодому: — Ой Ізане, Іване Золотаренку! Що ти зробив, мій друже? Хиба в тебе розум дівочий, що вповав на теперішнії часи, а що навпослі буде, не подумав єси, тай запропастив і дівчину, і усе її племя нащадок? Тим то кажуть: Сирота — вільно і втопитись.

Тай похитав сивою головою.

— А чомуж на весіллї не погуляти! — озвавсь Опанас Бобрик, узявшись у боки. — Жаль, та не вернеть ся! Хоч погуляймо!

— Стара необачна голово! — каже Петро, — схаменись! Тиб приступив гуляти й там, де добрі люди сумують і плачуть вельми!

— Та щож, пане брате! Плачеш - плачеш, тай чхнеш!

— Не звичайно жартувати, пане Опанасе, — гукнули всї разом, — коли таке дієть ся! Ти свою сиву голову пошануй, коли не шануєш козацтва!

— А нуте лиш, годі вам! От справді розгримались, як на дурного! Не іти, то й не іти — і не піду; а дочка козача, требаб і танців козачих; та з вами не зговориш — шкода!

Молоді стоять і очий не зведуть.

— Нехай же Господь дає долю добру і талан. Щоб були здорові, як вода, а багаті, як земля! І вік вам довгий, і розум добрий, красні молодята!

Поклонились старі тай рушили собі до домівок, а молоді своєю дорогою пішли.

Засмутились голубята. Ізглянулись між собою: він поблід на лиці, в неї очиці отяжали слізми, — і пригорнулись одно до одного.

— Коханнє моє! — озвав ся він стиха, — така в мене думка, що я тобі сьвіт завязав!

— Милий мій, моє подружжє дороге! — одповідає Олеся, — що нам Бог дасть, те й буде! Аби в парі з тобою вік ізвікувати!

V.

Другого дня пішли панам поклонитись. Не почула Олеся ні привіту, ні совіту, ані любого та веселого погляду не побачила. Пани такі якісь сердиті: а горді — аж надимають ся. — „Будь покірна, — наважують, — та до роботи панської щира!“ — І чудно, й сумно було Олесі таке слухати! А далі й страшно стало. Се справдешня невільниця вона буде!... І марно її літа молодії перейдуть, марно пишная краса зівяне в щоденній тяжкій роботі — у неволі!...

Ідуть до господи улицею, — як же глухо та сумно по селу, Боже милий! Спомянула Олеся: Було вона в своєму селі йде — той привітає, другий на здоровлє спитає, декотрий пожартує, иньший стане та свій смуток-жаль повістить; і старі гомонять, і молоді, і дітвора бубонить. Було тільки сонця краєчок засьвітить, уже й бряк, і дзьвяк по селу, рух, стук — живий люд! А тут, хто і стрінеть ся — понурий, неговіркий, печаловитий.

Свекруха рада Олесї, як рідній дитинї: не знає, де її посадити, як пожалувати; та все не розвеселить вона Олесиного серденька. Була стара вже, до тогож змучена тяжкою працею та недостатками; то й веселої мови од неї не почула молода невістка. То розкаже яку пригоду людську, то на своє безщастє плачеть ся, тільки й добрить, що той сьвіт, нїби вже в сьому пишному, красному сьвітови нема нї добра, нї краси, анї правди.

Колиб хоч з чоловіком словечко перемовити, так не ввірве й годинки вільної: то те він робить, то те, то іде, як гість до дому навертає.

Та що далї, то все гірше. Почав пан хату відмагати; десь прикупив семю людий, то треба було хати. — „Ти, — каже Золотаренкови, — іди в двір; у тебе невелика семя, а схочеш, то й сам собі збудуєш: ти багату взяв.“

Перетягли їх у двір, а тут Бог дав дитинку, хлопчик народив ся. Пригорнула Олеся синятко до серця, облили її дрібні сльози. — „Сину мій! дитя моє кохане! Погуляв би ти в сьвітї, полюбував красу і пишність сьвітову, дознав би втїхи й розкоші сьогосьвітньої, та гіркая твоя неволя буде! Ще в сповиточку загримають тебе, змалечку застукають, — не розівєш ся, дорогий мій квіте, ізовянеш у зелепочку!“

VI.

Живе Олеся рік і другий, і третїй, і четвертий. Благословив Господь діточками: три сини, як три соколи. А що попомучилась вона, що сліз повиливала над ними — Мати Божа! Сказано, у дитини заболить пучка, а в матері серце. Іде на панщину, мусить їх кидать, а дїтки — одно не говорить, друге не ходить, а третє не вміє сидїти, — дрібненькі, догледїти нікому, бо свекруху тогож таки року, як Олеся віддалась, поховали. Пересумує день у роботї, у вечері біжить — що там мої дїточки, як? А серце мре.. непевна вона, чи д ток застане живих і здорових. Хиба таке не

бувало, що в однії жінки разом два сини втопилось, граючись коло ставу на березї?

Підросли дїти, збулась сього клопоту, так друге лихо приспіло: то пан Семенка, то паничі Івася шпірують — не догодив, то панї гримає на Тишка — біг коло неї, не вклонив ся. Що дня божого дїточки її, як бубон, збиті. А хоч коли й мине день без карности, все неспокійно, все серце смутить ся, все горя та лиха сподїваєть ся.

Тільки що дїти лїт стали доходити, що вже матері і втїха, і поміч, позабирали їх до покоїв. З того часу не було веселої хвилини, анї спокійного спання Олесї: і в день, і в ночі перед очима чорнявії хлопченята, потомлені, поблїдлї, привиджують ся: самі в покою сидять мовчки, без гуку, без гомону, без забавок, тихенько; аби поворушились, аби словечко між собою зговорили, зараз пани й гримнуть: — Що там за гомін! Ось я навчу вас тихо сидїти! — Сполохнуть ся голубяточка, тай стихнуть.

Що дня божого умиваєть ся Олеся дрібними сльозами: — Дїточки мої! Квіти мої! повяли ви в зелепочку!

Яке було добро — продали, а гроші розкотились. Чи малож на таку семю треба? А панї не дає нїчого, та ще й гнїваєть ся. — Ти, — каже, — повинна своє мати: ти багатого батька, є всього доволї! Коли тобі жалко дїтий, то зодягай сама, а в мене й без вас багато розходу.

Чоловік з нудьги зовсім занепав здоровлєм, отупів якось, нїчого йому не страшно, не боязко, не болезно стало; а перво з великого жалю так було й обмирає. Не один раз Олеся благає його було слїзми зглянутись на дїток — не губити їх, як він у великому горі, не памятаючи себе, стрімголов було кидаєть ся з хати, блїдий, очі блищать, такий, що й подивитись на його страшно — та любими словами, ласкою і вгамує його, що було обійме її й дїток, до себе пригорне, тай роззіллєть ся слїзми.

VII.

Якось горювали в купі, коли з неназнимка лихо наринулось, та що найтяжчеє: став пан у дорогу ладитись, аж за Москву, і Івана Золотаренка з собою брав. І не прохались, бо такий невірний був, немилосердний, що дурно й голову було клонити.

— Діти мої! — прощаєть ся Іван, — прощайте, соколи мої ясні! Шануйте матір, любіть ся із собою, нікого не кривдіть... прощайте діточки мої любії! Жінко моя кохана! Не поминай лихом мене безщасного, що втопив тебе в безодню тай покидаю. Відоллють ся мені твої сльози!

Олеся й не плаче, стоїть біла, як хустка, не зведе очий з Івана, не випускає його із своїх рук. А тут пан кричить: — Хутко, хутко! — Пригорнув Іван до серця Олесю в останнє, тай побіг. Тоді Олеся мов до памяти прийшла, схопилась — вже нема, далеко; тільки пил слідом клубочеть ся, а коло неї діти плачуть. — Діти мої! — скрикнула, — діти мої! Тепер нема в нас жадного заступника, нема помагача, самі самісенькі зістали ся у сьвіті!...

І справді — було хоч гляне в любії очі, щире слово почує, пригорнеть ся до його, посумують у купі, все було лекше, як мала коло себе прихильну душу, вірне серце; а то зісталась, як та билиа в полі. В селі хоч і не без добрих людий, та кожний із своєю напастю змагаєть ся, свою біду оплакує. Звісно вже, панському не те, то друге, а допече; то ніколи чужим лихом бідкатись. Хиба стара тітка прибіжить. Вже стара така, зморщена, як сухе яблучко, а все тупає та гомонить. — то хиба вона приплететь ся та поплаче з Олесею, поблагословить її діточок.

Так то проживає Олеся, працюючи без спочинку, без відгалю; так і рік цілий минув, як одна година. Все на панщині, в роботі. Пані така, що й відпочити не дасть: роби тай роби! Де вони

на роботі, то й вона туди вийде, і столичок за нею винесуть; сяде та все картами розкидає: се вже в неї була перша забавка; сидить тільки очима обводить та вигукує: — Робіть діло! робіть! не лінуйте ся!

Якось то вирвалась Олеся, пішла до тітки одвідати стару в недузї; а того дня був у селї ярмарок. Бачила Олеся своїх подружок: якіж то молодиці стали! Так то убрані гарно, а пишнять ся, як повні рожі; і чоловіки коло них, і діточки: которе коником грає ся, которе орішками пересипає, а більшенькі новими чобітьми рипають і весело кожному в вічі поглядають. Олеся стоїть у старій свитині, стоїть сама одна... розлучено її з чоловіком, діточки її стомили ніжечки, заклопотали голівоньку, годячи панському племю, як лихій болячці Нема в їх нї забавок, анї іграшок дитячих, нема й одежинки про сьвятий празник; і мати вернеть ся — нічого не принесе, щоб їх звеселити, щоб утїшити своїх діток!... Такі то думки взяли Олесю; а до неї то Ганна підійде, то Мотря, то Явдоха, всї знакомі, ще дївчатами гуляли; і говорять до неї привітно, і про діток розпитують; тая бубличка їм дає, друга маківничка. — Спасибі, спасибі! — вимовляє Олеся, обливаючись слїзми. — Як ви мене не забули, то нехай вас Бог не забуде!

VIII.

Минув і другий рік — од чоловіка нема вісток, як у воду впав. Сумувала Олеся, сумувала, та надумала до панї йти, бо їй частенько листи шлють.

Ввійшла до покою; панї сидить і грає на картах, не помітила її приходу. Глянула Олеся коло себе, се той самий покій з дзиґарями, де вона була молодою, убрана, уквічана, — сама, як квіточка сьвіжа, а теперечки?... Боже мій милий; Чи сеж вона? Стоїть якась пристаркувата, заму-

чена молодиця, печаловита, боязка... Усе пригадало ся Олесї: — Пропав мій вік молоденький!

Кланяєть ся: — Панї милостива! Будьте ласкаві, скажіть менї, що мій чоловік на чужинї, як проживає?

— Боже мій! — скрикнула панї, — збавила менї усе гаданнє! Бодай ти добра не дождала! Чого в вічі лїзеш? Чого тобі треба?

— Маєте од пана листи... що там мій чоловік, Іван?

— Яка розумна! Хиба отсе панови нїчого більш і писати, як про твого чоловіка? Га? Що він та як він! Служить — тай годї!

— Чи привик, панї милостива, чи здоровий?

Ввійшли паничі, слухають тай оскиряють ся, а панї аж зареготала.

— Та що ти собі думаєш! — покрикнула на Олесю, — пан буде менї писати, чи здоровий твій чоловік! Мабуть, ти пяна, або з роду така навіжена. Іди собі геть, іди! Виженїть її!

Паничі кинулись обоє, тай випхнули її за двері.

— Вже не побачу Івана і не почую про його, — думає Олеся. — У нещасливу годину познали ся й покохали ся!

Коли так недїль у дві, або в три, прийшов лист од Івана. — Чи живі, чи здорові, — пише, — дїти мої любії і ти, жінко кохана? А я то все хворію; вжеб і помер, та зміцняє мене надія вас побачити і свою рідну Вкраїну. Як то ви живете, проживаєте? Шануйте матїр, кохані сини мої, любіте ся щиро! Нехай Господь вас усїх благословить! Нїчого менї вам гостинця послати: хоч я й хожу у срібних ґудзиках, а проте нїчого не маю. Часом пан у гостинї сидить, то я голодати мушу, як не нагодують добрі люди. Що й казати! Кому не було добра з малку, не буде й до останку!

— Таке й тобі щастє, як менї, Іване мій! — каже Олеся плачучи. — Колиб же я була письменна, яб до тебе безконечником листи пи-

сала, що дня посилала, а теперечки комусь треба поклонитись та попрохати. Чи напишеж так сумно і щиро, як серденько чує?

Пішла до дяка просити. — Добре, — каже дяк, — я напишу, а що мені за те буде?

Глянула вона на його: червоний такий, пикатий, веселий, — мабуть гуляти любить і горівку вживає: нема надії, щоб поцінно взяв.

— А що ви, добродію, схочете? — питає.

— А що я хочу? Даси два злотих і кварту горілки?

— Добродію! Будьтеж ласкаві...

— То йди до иньших, а нас не руш!

— Пишіть, пишіть уже, Господь із вами! Він нашого листу дожидає...

Почала казати, а дяк пише. Більш вона сліз вилила, як словами промовила, та так то вже сумує бідна, що дяк тільки головою трясе, а далі й каже: — Чуєте, молодице! Дасьте мені тільки дві двадцятки і кварту горілки?

— Ой добродію! Та будьтеж милостиві, треба ще писати... іще не все я проказала.

— Я напишу, напишу... годі... а ти не принось двох двадцяток, не треба!

— Як же, добродію? Щож ви візьмете?

— Нічого! — крикнув дяк ніби з досади, та зараз стих і каже: — Скінчу, та ходім випємо по чарці з горя та з лиха.

— Дякую за вашу ласку, добродію, а пити не хочу. Нехай Мати Божа дає вам і талан гарний, і здоровлє. Спасибі вам!

— Та давай уже, молодице, я твій лист по почті пущу. Де тобі справлятись!

— А що треба за се дати?

— Нічого. Люди знакомі, то й так візьмуть.

IX.

Послав дяк до Івана лист, та невідомо, чи бідолаха його бачив, бо хутко прийшла звістка од пана, що Іван умер. Та ще писав, щоб слали

до його старшого панича і якого там хлопця услугувати. А меншого панича звелів на столицю виправляти.

Почав ся клопіт у дворі, збирають паничів у дорогу. Стали й слуг їм вибирати. Як раз напали на Золотаренченків. Казали Олександру покликати. Тільки тоді й згадали про неї, а то ніхто й не спомянув, яку їй Господь велику тугу послав.

Прийшла вона; пані й каже: — Зряжай синів у дорогу, з паничами поїдуть. — А вона стоїть, дивить ся пані в очі, наче не розуміє; тільки зблїдла, як крейда. Пані розсердилась: — Що ти, глуха, — кричить, — чи німа?...

Упала нещаслива, не зможе й словечка вимовити, тільки руки здіймає, ридаючи.

Як розлютуєть ся пані, як накинеть ся на неї! — Та я тобі й те, і те зроблю! — Так то вже напустилась, неначе вона яку велику шкоду вчинила — свою рідну дитину пожалувала, що вже сам Господь звелїв своїх діток жалувати, а її зганили й обідили, і з покоїв вигнали! Що чуло її серце змучене, ніхто того не знав, ніхто й не спитав.

Треба синів на чужиину зряжати. Чи вернуть ся вони стару неньку поховати, чи, може, як їх батенько, самі там поляжуть, що й головки ніхто не оплаче! А може, зледащіють її діточки, її соколи ясні, що тепер виряжає хороших, добрих і щирих, а доведеть ся, може, таких побачити, що бодай не діждати нікому! Хто їх порадить? Хто на розум добрий навчить? А тут ще недостатки та нужда гіркая, що ні з чим і вирядити: ні сорочечки, ні одежинки годящої. Що було, останнє яке добро, продала — діток наділила, і на смерть собі нічого не зоставила.

В останнє спочили сини, а вона пильнує, а вона пильнує цілу ніч над ними, тихо та гірко плачучи. Останню нічку ночують! Скільки то часу

мине, поки вона знов побачить любих хлопят, та чи ще коли побачить?...

От уже й сонечко сходить... дзьвякнув дзвонок... Веде Олександра діток, обливаючись сльозами, та все тільки благословляє їх та хрестить...

— Паничики! — промовила до паничів, кланяючись у землю, — будьте милостиві до моїх хлопців!

А паничі й одвернулись.

— Мати Божа! — крикнула Олександра, ридаючи, — я тобі своїх діток уручаю!... Сини мої, сини мої!... — тай звалилась як трава на гостру косу.

X.

Коли кому вік нещасливий, то й довгий, кажуть; так і Олександрі: прогорювала ще скільки літ сама з малим Тишком. Про старших синів і чутки нема; може, що й пишуть паничі, та пані не каже.

Пані тим часом село продала та переїхала у місто жити. За нею й Олександра мусіла їхати, і там ще скільки людий. Як би хто знав, або схотів її напоумить, то вона вдовою булаб ізнов на волї, не крепачка; та що вже тепер по тій волї!

Олександра так занепала здоровлєм, що й робити не здужає, а пані гнїваєть ся: „Дурно, каже, хлїб мій їси!“ А далї так уже розлютувалась: „Іди собі, — каже, — куди хоч. Коли ти робити не здужаєш, то й їсти не проси. Іди собі з двора і хлопля бери!“

Вийшла Олександра з панського подвіря і Тишка за собою вивела. „О, — каже, — панське дворище! Бодай нічого доброго зроду-віку в тебе не вступило!“

Пішла наймать ся; та щось із тиждень попід тином ночувала, поки собі місце знайшла в якогось коваля. А сей коваль такий, що хоч би й

паном йому бути: лихий та сварливий, Господи милосердний! І жінку лає, і дочку; а як спянчить ся, то всї вікном утїкають: зараз битись! Та ще й кричить: — А чому менї жінку не бити, або кого иньшого? Треба всїх бити, бо й мене бито! — Хиба я тому винна? — плаче жінка. — А як же не винна? Одно за одного мусить одвічати! — Оттакого коваля викували!

Колиб хто побачив, несе було на гору відра з водою стара убога жінка, а за нею чорнявий обшарпаний хлопчик скаче, — чи пізнав би хто Олександру, багату козачку, пишну дївчину?

Не послужила й місяця — занедужала; жене коваль з хати. Куди йти? Поплелась у панський двір; тільки що в браму вступає, а панї й стрічає її лихими словами. — Що, — каже, — згодувала собі синка злодія! Обкрав твій Семенко панича! Та підожди лишень, підожди! А ти чого прийшла? Не здужаєш? Женїть її з двора, женїть!...

Вивели Олександру з подвіря тай кинули під тином без помочи, саму, із малим Тишком. Плаче біднесенький хлопчик, плаче!

— Божеж мій милий! Мій Семенко — злодїй!... Ой Семеночку, Семеночку! Дитино моя добра й щира! Яково то менї чути таке за тебе!... Батько ж тобі наказував... Синуж мій нещасливий! Спомяни свою неньку стару!...

А Тишко, не розуміючи, обійма її, та все вмовляє: — Не журіть ся, не плачте, Семенко вернеть ся. І Семенко, і Івась обоє прийдуть. — Та вмовляючи неньку і заснув коло неї.

XI.

Благословило ся на сьвіт. Прокинувсь Тишко тай пішов просити... Дивить ся Олександра, як її дитина рученята простягає до людий; як хто копієчку дасть, хто бублика, иньший чорняву головку погладить, а иньший одіпхне — все бачить Олександра...

Коли ось підійшов якийсь муж до неї, тай питає, чого тут лежить, чия вона. Розпитав ся про все. „Ходім, каже, до мене, поки одужаєш“, і провів її до своєї господи з Тишком.

Він жив собі з ненькою в купі; удовець був і дитиночку мав маленьку, дочку. Вони міські були, міщани, і заможні, — всього було до схочу. А що вже добрачі, то нічого й казати! За тиждень Тишко налив ся, як червоне яблучко, так і качаєть ся по дворі. Олександра, то не натішить ся, — одужала, одмолоділа.

— Наймись у нас дитини доглядати — кажуть їй, а вона й душею радіє. Нанялась. Живе в їх тихо й спокійно; усеб добре, та думки про Семенка її сушать... — Е, е, — каже хазяїн, — чого журитись? Може ще не така біда, як ти думаєш. Розпитай ся, де він служить. Як у панича, то, має бути, панич простив.

У вечері нишком, щоб пані не побачила, пішла Олександра й розпитала двірських людий. Тільки й чули, — кажуть, — що дуже твого Семенка катовано, а таки зоставив панич при собі його.

— А що? — питає хазяїн.

— Та добрі вісти, паночку, — каже Олександра, плачучи, — кращих не почую.

— Годі плакати, небого! Паничі не віковатимуть на чужині, приїдуть, і синів побачиш. То придбай їм щонебудь, щоб дякували матері.

А вона вже й скриньку купила, пошила калиточку, та все складає туди гроші: — Се моїм діточкам буде! — думає.

Прийде хазяїн з торгу, то було й кличе: — А іди, лишень, небого! Ось тобі новенький карбованець, поміняймось на старого.

Біжить Олександра, міняєть ся; дякує йому, Боже, як! Та радіє, як та мала дитина. Полюбує новенькими грошима, що так аж сяють, і сховає знов діточкам.

Треба хазяїну кудись далеко на хутір виїздити; кличе й Олександру з собою. Та як би то пані пустила!

Іде до пані, щоб бумагу їй дала; а пані: — Не хочу я, не дам тобі бумаги і їхати не пущу. Ти повинна мені платити. Скільки береш?

— Два рублї в місяць, пані.

— То й плати мені два рублї в місяць, так пущу.

— Требаж мені зодягнутись самій і хлопця зодягнути.

— А мені треба ще й більш від тебе. Ти якунебудь свитину нахопиш, тай байдуже, а нам треба жити по людськи. Як не даси двох рублїв, то й не пущу.

І не пустила.

— Дай уже їй два рублї, — каже хазяїн, — а ми тебе не обідимо.

Так пані вже каже: — Хочу три рублї, та, може, й за три ще не пущу.

Уже й сам хазяїн ходив, просив. — Не хочу, тай не хочу! — Сам і поїхав на хутір. — Бодай, — каже, — таких і не знати, й не бачити, як твоя пані!

XII.

Знов забрала в двір Олександру. Тишка увяла до покоїв, а до матері було й не пустить, хиба нишком прибіжить на годинку.

Вже тяжко нездужала бідна Олександра; лежала сама, і води нікому подать; лежала і смерти дожидала. Не було нікого коло неї, тільки старий недужий ключар панський сидів у хатї.

— Братїку мій ласкавий — промовила Олеся, — покличте Тишка, нехай я поблагословлю свою дитину: уже менї Господь смерть посилає...

— Нема вашого Тишка, сестро: я бачив, за панією поїхав.

— Нехай же його Мати Божа поблагословить! — зговорила плачучи. — Дитя моє кохане!... Діти мої, діти! Є вас, як цьвіту, по усьому сьвіту, тільки вас коло матері нема потомлені віка звести! Викохала я вас лихим людям на поталу... Деж ви, мої голубятка, мої соколи ясні?

Якось старий ключар зміг ся, та людий закликав. Увійшли люди в хату. Вона глянула: — Підведіть мене, добрі люди!

Підвели її; зняла вона з себе калиточку з шиї, тай дала їм: — Се моїм діткам... шість карбованців... оддайте... Хто має божу душу, навчайте мого Тишка на все добре!... Не обіжайте бідного сироту... (а слїзми так і зрошаєть ся), будьте до його милостиві!... Смерть мене постигає саму... Виховала собі трох синів милих, як трох голубів сивих... та нема й одного коло мене... Сини мої!... Діти мої!...

Та як жила плачучи, так і вмерла плачучи.

А пані така, що й поховати добре не хотїла, не то помянути. Двірські люди самі й поховали помянули нещасливу.

ЧУМАК.

I.

Як помер наш батько, — нехай йому земля пером! — оставив нам девять пар волів полових, хороших. Нас було три брати; я — найменший, хлопчиком після батька зостав ся. Середній одруживсь і покинув чумацтво. Мати дуже прохала: — Покинь, сину, чумакувати; я тепер нещаслива у сьвіті, хоч ти мене трохи розважатимеш... Да таки й плохий він був, частенько слабував.

Стали ми з старшим братом чумакувати. Грицько був парубок високий, чорнявий, карооокий, — парубок як орел. От, стали чумакувати... Я вже й старий, уже дочка к осени рушники готує, а ще й тепер мені так і снить ся широкий степ безкраїй... Стелить ся шлях, ідуть наші круторогі, риплять вози, а місяць сьвітить..

— А що, хлопче, злічив зорі? — гукне Гриць, як у дзвін ударить; я так і схоплюсь.

Як іти з нашого села в Крим, треба переходити Кумиці, козаче село, велике, аж на двох горах, дві церкви муровані, річка, хати все нові, коло кожної красний, прекрасний вишник! Славне село! Туди оддана наша тітка, материна сестра, то ми було усе заходимо до їх. Тітка нам рада, розпитує, частує, розказує. Переночуємо в їх, тай

у дорогу, — а далї вже й барить ся стали, днів два або й три перебудемо; то брат знакомого товариша піджидає, то в його віл заслабне.. Менї, хлопчинї, се й добре: чи з хлопцями заведусь, або на тинї сижу, як півень.

II.

Однії весни вийшли ми рано з дому, пристали в Кумицях, як і звичайно, на третій день у вечернї. Тепло було і вишнї цьвіли рясно. Не доїхавши до тїтчиної хати, Гриць спинив воли, тай каже: — Дивись, Івасю, не отходь, братїку; я зараз вернусь.

— А куди се, Грицю?

— Та треба до знакомого чоловіка забігти. Возів не лишай! — тай пішов; а я за ним назирком: до яких се знакомих людий він ходить?

Перейшли улицю, підкрались під нову хату. Гриць свиснув; переждав трохи, свиснув у друге... у третє... Все нїчого не чути. А мене аж під пяти пече, — що се буде? Обійшов Гриць садок. Як раз під старою вишнею, що, здаєть ся, найряснїйше цьвіла, стояла дївчина — хороша, як зоря ясна, руса коса нижче пояса; стояла вона проти місяця молодика і, піднявши білу руку, промовляла:

„Молодик,
Як гвоздик!
Тобі роги красні,
Менї очи ясні!“

Як почала приказувати так у друге, Гриць тихесенько свиснув. Дївчина стрепенулась, як сива зозулька; прислухаєть ся... Грицько ближче. — „Грицю! — каже, — се ти Грицю?“

Я собі послухати посунувсь, та як був дурний, так і шурхнув у яму, — увесь вид кропивою пожалив. Якийсь вражий син під самісїньким тином яму викопав. Годї вже тодї слухати — ви-

скочив та до возів! Мабуть, Гриць подумав, чи не зайця сполохнув.

Перестояли ми три дні в Кумицях. Грицько піджидав знов знакомих людий, — не прийшли вражі сини! А сам тим часом, що вечера ходив, а сьвітом вертавсь. Я, водившись з хлопцями, допитавсь, чия се нова хата: Данила Мороза. Козак був усатий, здоровий, а ще до того й дуже сердитий; мав дочку Марину.

III.

Сходили ми в Крим щасливо. Вертаючись, як того треба, стали в Кумицях. Гриць оговоривсь хутенько од тітки і побіг. Тількиж сього вечера швидко вернувсь, чогось дуже смутний.

Сіли ми в ранці снідати тітка й каже: — Чи ти знав, Грицю, Данила Мороза дочку, Марину?

— А що таке?

— Оддав її батько заміж, — присилував нещасливу! Як вона побивалась бідна! Мов неживу повезли до свекра.

Я глянув на Гриця: він слухав і пильно дививсь у вікно.

— Вийшла заміж — як за стінку засунулась: змарніла, звяла, моя рибочка. А дівчина була, як сонце. До мене було частенько прибіжить — щебече, розпитує...

— За когож її оддано?

— Та за Івана Бондара, — от, у Дзвонарях, недалечко. Там богатир!...

Як понурив голову мій Гриць, то до самого дому не звів.

IV.

А мати все: — Одружись, Грицю, тай одружись! Чому ні?

— А тому, — каже Гриць, — що любої пари не знайшов; а побратись аби як, не гоже!

Сидимо було в хаті, мати й почне журитись, а далї й каже: — Що то за дївчата гарні у нас на селї! Нема і в Київі, мабуть, кращої, як Катря Барабашівна. — А сама дивить ся на Гриця.

— А нема, — каже Гриць.

— Хиба Мотря Яковенкова? О о, хороша дївка, дуже хороша!

— Хороша й Мотря.

— А Мелася?

— І Мелася гарна.

Мати аж було заплаче. Так до віку бурлакою й зостав наш Гриць.

Марина — перечули ми через люди — скоро вмерла: кажуть, дуже лихий чоловік був. Він уже тепер третю жінку взяв.

V.

Гриць уже сивий, як голуб, був, а все ходив у Крим. Не хотїв анї дружитись, анї дома жити — чумакував. Доля йому щиро служила, — так і золотїв, так і золотїв; да не тїшило його багатство: ходив він більш для того, що вже в чумацтві закохав ся. Дома такий тихий, не гуляє, мало й говорить; а вийде в степ — другий чоловік, неначе сьвіт йому в гору піднявсь! Ходить поміж возами жвавий та сьмілий, або заспіває: „Та долеж моя, доле! Та чом ти не такая, як доля чужая!“ — аж по степу лунає...

Добре співав! Як було заспіває „Нечая“, то тобі здаєть ся, що от-от козаки вийдуть, по плечах так і сипле морозом. Справедливий чумак був!

Він у нашому селї церкву новим ґонтом обшив і хрести позолотив. Не одного убого чоловіка вирятував із біди.

Матїр шанував дуже. Вона його пережила; уже зробилась мала зовсїм, от як жовтенький грибочок, а пережила чумака.

Третїй рік, як він помер. Іще кріпкий чумак був. Вмираючи, сказав у пущі викопати під дубом

два скарбці з грошима, один матері оддати, а на того його поховати гарно, висипати високу могилу, а хрест поставить із цілого дуба. Так ми зрубали дуба під кореня, обтесали трохи гилля, да й упустили в землю так, як хреста... Аж геть геть із степів видно!

СВЕКРУХА.

I.

Жила колись у нашому селї удова Орлиха. Я ще була невелика дївчинка, не дуже то що памятаю, а чула се од покійної матери — нехай царствує! Вони були сусїди з Орлихою, тин об тин. Мигаєть ся менї та Орлиха, мов у туманї: висока у червоному очіпку, все чорні брови здвигає.

Чоловік її давно помер; старшого сина в Туреччинї вбито; менший при матері був, хазяйнував. Парубок на все село: гарний, хоч з лиця воду пити, жвавий, веселий і роботящий. Матїр поважав, а стара глядїла й пильнувала його більш, ніж ока в лобі.

Задумала Орлиха свого Василя одружити, стала шукати людий. Де збіжать ся дївчата на улицї, або на могилї пустують — Орлиха тут і вродилась, прислухаєть ся, придивляєть ся...

— Не бери, — каже, — мій сину, багатої — і самі ми не багатирі; шукай — щоб була покірна та добра.

— Добре, мамо, вишукайте, яку треба, я й оженюсь.

Поки мати шукала, він собі сам знайшов. Був у Вишеньках на ярмарку і з того часу став туди учащати що-вечора. Мати постерегла перш усіх і довідалась: ходить Василь до Ганни Королівни.

— Сину мій, сину! — каже, — не бери тієї багачки: буде вона дуже гордувати; се батькова дочка, вимислива й пишна, — одцурайсь її.

Василь аж до землї припадає — просить. Нічого робити. Послали старостів; побрали рушники; справили весїллє. Привезли молоду до свекрухи.

А посагу в її було, Боже мій, сьвіте мій! На девяти возах везли і в кожному возї по чотири воли сивих ішло. Запаски шовкові, пояси, як жар, кожухи шовком повишивані...

Молода в золотому очіпку; намітка як дим, тонесенька; червоні коралї аж до пояса. Всї задивились на неї: як повна рожа! Тільки стара Орлиха, стрічаючи хлїбом-сіллю, якось невесело глянула невістцї в вічи.

II.

Пожили вони рік. Спершу молода Орлиха на улицю виходила; було, як заговорить, або засьміється — і старому веселїйше стане; а тодї далї й годї і не побачиш її: все в хатї, у господї. (Бачте, вони собі хату збудували на двоє: у однїй молоді, а в другій — мати).

Хто спитає стару Орлиху: — А що ваші дїтки? Добру собі невісточку маєте?

— Звісно, як батькова дочка, — одкаже, або й нїчого не говорить, наче не чує.

Якось моя мати порались у хатї. Увійшла Ганна. Мати бачать — смутна дуже; сїли коло неї, тай кажуть: — Що се тобі, моя Галочко, очицї запали? Чого зажурилась?

Ганна сплеснула руками, а сльози покотились, як перлове зерно: — Не любить мене свекруха! Обмовляє мене, з сьвіту божого жене, дорікає, що я батькова дочка!... Татоньку мій! Як би ти знав, яка моя доля нещаслива буде, тиб мене був ще в сповиточку у глубокій криниці втопив!

Мати розпитують, що, як там у них, за віщо сварка вийшла.

— Вона з першої години мене не злюбила. Запаски мої найкращі шовкові попсувала: що возьму — вони в руках тліють: се вона, вона — я добре знаю! Чогось мені в скриню запорошила... і золоті очіпки мої потемніли, а пояси червоні полиняли... вона все добро моє переводить! Все до Василя: — Продай та продай ті воли! — (що од мого батька). А я кажу: — Не хочу! На що продавати? — Василь, правда, таки й не повів їх у ярмарок, а вона на мене напала ся: — А, вража дочко! Ти мене осиротила! Мій Василь від мене одцурав ся! Підожди, підожди! Я тоб добре оддячу!

— Покорись, Галю! — кажуть їй моя мати, щож робити!

— На що я маю їй коритись! — крикнула Ганна, — не хочу! Як хто гукає, кажуть, так і одгукуєть ся!

III.

Однії ночи не спить ся матері. Чують — у сусідчиному садочку щось шепоче; відчинили вони віконце — прислухають ся.

— Галю, моє серце! — каже Василь, — чого се ти знов заплакана?

— Не кидай мене одну, Василю! Я не тямлю, як без тебе й переднювала! Тяжко та сумно мені!

— Щож тобі, моя рибочко? Може мати? Я її прохав, як вибирав ся, щоб тебе не смутила.

— Вона мені й словечка не промовила, Василю, цілісенький день у вічи не глянула. Смутно, сумно було в хаті!

— Що та Орлиха виробляє! — подумали собі мати. — А здаєть ся й розсудлива людина.

IV.

Надійшли жнива, достигла Василева пшениця — така гарна, колос у колос. Наша нива коло їх і мати разом з Ганною в поле виходили. Одного ранку ждали, ждали тай самі пішли. Ганна надійшла вже по обіді і така бліда — хитаєть ся; мати аж злякались. Що се їй стало ся?

— Чогось мене коло серця пече, як огнем, — каже Ганна, — і встояти не можу! Ледви до ниви доплела ся.

— А що свекруха? — питають мати?

— Ой тіточко моя любенька! Сьогодні у ночи я її бачила в нашій коморі. Прокинулась, а вона стоїть проти місяця, біла така, розхрістана. Я крикнула — вона з комори.

— Се тобі так здалось, моя дитино! Чогоб то вона у ночі прийшла?

— Ні, ні, бачила я її добре!

— І Василь бачив?

— Василь не ночував дома, виїздив... І він не йме мені віри... Не нажну я й снопика сьогодні; не здужаю й рук підняти. Виглядатиму Василя; казав — прийде над вечір, то й доведе мене до дому.

V.

Мати пішли жати. Над вечір придивляють ся — не видно Ганни: чи не до дому пішла?

Питають ся других жничок — не бачили, щоб ішла; гукають — не озиваєть ся; до того місця, де вона була — нема. Що за диво! Коли-ж ходячи поміж копами і найшли... Лежить вона, неначе спить; хороша й сьвіжа, як квітка. У головах снопок пшениці, ручки навхрест зложила... Вечір Господь дав такий ясний, тихий; лежить, як жива у пшениці, аж колося над нею похилилось..

Побігли до Василя, — він недалечко й був, косив; стріли його — йде такий веселий до неї! Як же побачив свою Галю неживу, підняв косу та черк себе! Ніхто не вспів і оком змигнути... Тут коло неї і впав.

VI.

Кинулись до старої Орлихи. Стріла вона мою пані-матку іще на воротях, неначе ждала. Мати кажуть: — Невістка ваша вмерла! — Стара сціпила зуби і вдарилась у поли руками: — Щож робити? судилось! — каже. Не заплакала, нічого, тільки, біла стояла, як липина.

Мати злякались і не знають, як про сина сказати; а тут їх і несуть.. „От, обох несуть“, кажуть мати.

Вона як крикне: — Як обох?

— Бабусю і Василь ваш не живий!

Як вона кинеть ся, як побіжить! Мало з рук у людий мерця не вибила; схопила його за голову і кричить над ним... Та й страшнаж вона була! Без хустки, сиві коси тріпають ся по плечах, розхрістана, уся в крови; ходить, ходить коло сина і все кричить, мов Господь їй розум одібрав.

Убрали молодих, положили поруч на столі; хто пішов до дому, хто зоставсь на ніч. Дивлять ся — нема старої Орлихи, як у землю ввійшла!

Да вже на другий день знайшли під тином неживу: синя, синя, як бузина.

Молодих у купці поховали; стару оддалік. Хата їх так і розвалилась пусткою: ніхто не купив, бо, кажуть, що-вечора, як місяць зійде, по тому дворищу тиняєть ся молода Орлиха. У глуху ніч сяде проти місяця, вложить білі руки, піджидає свекрухи, тай докоряє їй: — Ти мене, молоду, з сьвіту звела, стара Орлихо!

Марку Вовчку.

(На память 24. I. 1859.)

„Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало.
І виблагав! Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких,
Людий неситих. Сьвіте мій,
Моя ти зоренько сьвятая,
Моя ти сило молодая;
Сьвіти на мене, і огрій,
І оживи моє побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднеє! І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову,
І думу вольную — о доле,
Пророче наш, моя ти доне!
Твоєю думою назву.

Т. Шевченко.

„ПРОСЬВІТНІ ЛИСТКИ“

Ч. 10. Зміст: Яр. В-ий: Марія Марковичка (з портрет.) — Марко Вовчок: Два сини. — М. Комар: Запорожські землї. — Зимовник Запорожця (ілюстр.) Ціна — 10 сот.

Ч. 11. Зміст: Яр. В-ий: Приятель Русинів. — Бєрнзон (портрет). — Др. Кордуба: Хто ми? Ціна — 6 сот.

Ч. 13. Зміст: Управа винограду. Написав А. Куровський і В. Табо, учителї школи огородничої в Тарнові. (З 13 рисунками). Ціна — 6 сот.

Ч. 14.—15. Зміст: Князь Ярослав Мудрий (ілюстр.) — М. Кононенко: Заповіт Ярослава Мудрого. — А. Бравнер: Тирса. — Домовина Яр. Мудрого (ілюстр.) — Григорій Кузьма: Про новий закон будівельний і огнетревале покриванє дахів. — С. Руданський: Добре торгувалось. — Др. Зенґер: Про права. Ціна — 10 сот.

Ч. 20. Зміст: Порадник податковий. Двайцять літ вільних від податку домового. Проволока в справі податків. Відписанє податків задля убожества. Чого не вільно фантувати за податки? Увільненє від податку заробкового. Говоріть і пишіть по руськи. Чого зажадали руські посли в віденськім парляментї в справах податків і належитостий. Ціна — 6 с.

Ч. 21. Зміст: Військові приписи. Військові реклямациї. Відшкодованя для родин резервістів. Військові урльопи на час жнив. Полекші для заморських еміґрантів, обовязаних до військової служби. Амнестия для військових резервістів. Платня за підводи. Ціна 6 сот.

Ч. 22. Зміст: О праві зборів. Комісар. Інструкция. Розвязанє зборів. Власть. Средства правні. Кара. Завішенє закона. Взірці подань. Ціна 6 сот.

Ч. 23.—24. Зміст: Про злодія у селї Гаківниці. Оповіданя П. Кулїша. — Козак нетяга, за Мордовцем переклав Г. Х. (з ілюстр). Ціна 10 сот.

Ч. 25. Зміст: С. Т.: Полтавська битва (1709 року) (з ілюстр.) — Притча про двох сусїдів, що мали одно імя. Ціна — 6 сот.

Ч. 26. Зміст: Г. Х.: Київ (з ілюстр.) Ціна — 20 сот.

Ч. 27. Зміст: Роки жури. (Спомини матери). С. А. Савінкова. Переклав з російського Г. Хоткевич. Ціна — 20 сот.

Ч. 29. Зміст: Микола Гоголь. (З нагоди столїтних роковин його уродин). Зачароване місце, билиця, розказана дячком з українського села, написав Микола Гоголь. — Ілюстрация: Микола Гоголь: Ціна — 6 сот.

Ч. 30. Зміст: Білоруси, написав Іван Крипякевич. Ціна — 6 сот.

Ч. 31. Зміст: Др. Зенон Кузеля: Як закладати і провадити народні бібліотеки по селах. Ціна — 10 сот.
Ч. 32. Зміст: Е. О. і П. Г.: Порадник ветеринарийний. Ціна — 10 с.
Ч. 34. Зміст: Др. Ярослав Грушкевич, лікар-окуліст в Станиславові: Про трахому. Ціна — 4 сот.
Ч. 35, Зміст: Григорій Зацерковний: В справі еквівалєнтової належитости. Ціна — 4 сот.
Ч. 36. Зміст: Герб України (10 ілюстрацій). Ціна — 10 сот.
Ч. 37. Зміст: Д. Лукіянович: Про житє Тараса Шевченка, друк. 25.000 пр. Ціна — 10 сот.
Ч. 38. Зміст: Д. Лукіянович: Про Шевченкові твори, друк. 25.000 Ціна — 10 сот.
Ч. 39. Наше народне імя (Україна, Українці, український). Ціна 8 сот. Др. Богдан Барвінський.
Ч. 40. Боротьба за волю і самостійність України. Ціна — 20 сот. Радн. Дв. Олександер Барвінський.
Ч. 41. П. Куліш: Давне горе. — Степова могила. — Орися.
Ч. 42. Григорій Квітка: Перекотиполе.
Ч. 43. Марко Вовчок: I. Сестра. — II. Сон.

3 0112 077656772